

Wie wil werken over de grens?

Bursens, P., Mortelmans, D., Van Hove, E. (2000) Werken over de grens? Opvatting van Vlaamse en Nederlandse jongeren over grensarbeid, Acco, Leuven, 171 p.

Onderstaand artikel vat de resultaten samen van een empirisch onderzoek¹ naar de motivatie van jongeren om over de grens te gaan werken en naar de mogelijke drempels om dat niet te doen. Centraal in het onderzoek staat grensarbeid in brede zin. Hoe zit het met de belangstelling, de kennis, de verwachtingen en de wensen om werk te gaan zoeken over de grens? De belangstelling peilt naar de interesse van de jongeren. De kennis verwijst onder andere naar het op de hoogte zijn van de arbeidsmarktsituatie, de openstaande vacatures, de voor- en nadelen, de Europese juridische en institutionele omkadering en de gevolgen van de monetaire unie voor grensarbeid. En wat verwachten de jongeren tenslotte van grensarbeid? Doen ze het voor het avontuur, voor de hogere lonen of voor de inhoud van het werk?

Grensarbeid binnen de EU

Waarom een studie naar de beeldvorming van laatstejaarscholieren en -studenten over het fenomeen 'grensarbeid'? Grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit wordt door de verdergaande Europese integratie een alsnog belangrijker fenomeen. Grensarbeiders hebben steeds een bijzondere positie op de Europese arbeidsmarkt ingenomen. Vanaf het begin van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) behoorden het vrije verkeer van personen en het recht om te werken in een land naar keuze tot de fundamentele beginselen. Maar ondanks de talrijke verklaringen en verdragsartikelen is nog altijd geen sprake van een ééngemaakte arbeidsmarkt in de Europese Unie (EU). Er bestaat met andere woorden nog steeds een grote kloof tussen ideaalbeeld en praktijk. De grensarbeider

wordt nog altijd met een aantal specifieke problemen geconfronteerd. Redenen te over dus om aan de potentiële grensarbeiders zelf te vragen hoe zij tegenover dit fenomeen staan.

Wat is grensarbeid

In de literatuur bestaat er geen universele definitie van het begrip 'grensarbeider'. De definitie verschilt naargelang de te regelen materie (sociale zekerheid, fiscaliteit, verblijfsrecht, ...) en de bron die geraadpleegd wordt. Daarenboven is ook het geografisch gebied

waarin zich de woonplaats en/of de werkplaats bevindt, het aantal keren dat men de grens oversteekt en de duurtijd van de tewerkstelling van belang bij de bepaling van het begrip grensarbeid. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van de volgende definitie die de verschillende kenmerken die in de literatuur terugkwamen samenbrengt:

'Een grensarbeider is iedere arbeider, bediende of zelfstandige die woonachtig is in de omgeving van een staatsgrens binnen de Europese Unie en die werkzaam is aan de andere kant van deze grens op voorwaarde dat hij/zij tenminste éénmaal per week terugkeert.'

De groep Belgische grensarbeiders is aanzienlijk groter dan de groep Nederlandse. Op 1 maart 1998

waren er ruim 15 600 Belgen die over de Nederlandse grens gingen werken, terwijl er slechts 5 920 Nederlandse grensarbeiders werkzaam waren in België. In vergelijking met het midden van de jaren tachtig is de grenspendel vanuit België naar Nederland min of meer hetzelfde gebleven. In 1986 werkten er in Nederland 15 651 Belgische grensarbeiders. De omvang van de grenspendel vanuit Nederland naar België daarentegen is in vergelijking met 1986 gestegen met 1 581 eenheden (CBS, 1998).

Onderzoekopzet

De hoofddoelstelling van dit onderzoek is een beeld te krijgen van hoe Vlaamse en Nederlandse laatstejaarsscholieren en -studenten aankijken tegen werken over de grens. Vanuit de veronderstelling dat er verschillen zouden zijn tussen de leeftijd van de jongeren, het niveau van opleiding, de studierichting en de regio, werden laatstejaarsscholieren en -studenten bevraagd in een groot aantal verschillende scholen, hogescholen en universiteiten. Deze zijn gespreid over de grensgebieden van de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Antwerpen (voor België) en de grensgebieden van de provincies Zeeland en Noord-Brabant (voor Nederland).

In totaal zijn 1 759 studenten bevraagd. Hiervan zijn er 1 507 Belgische respondenten en 252 Nederlandse. Ondanks het feit dat de Nederlandse steekproef beperkt van omvang is, beantwoordt de hele steekproef aan de vooropgestelde criteria, m.n. spreiding over de studierichtingen, regionale spreiding over het onderzoeksgebied en spreiding over het officiële en vrije onderwijsnet. Wat zijn nu de belangrijkste bevindingen?

De Belgische bereidheid tot grensarbeid

Bijna de helft van de Belgische laatstejaarsmeisjes kiest ervoor om uitsluitend in het eigen land te werken. Slechts een kleine minderheid van hen zal op zoek gaan in andere landen. Jongens kiezen meer om over de grens te werken, maar ook dit percentage blijft laag, slechts één op vijf kiest ervoor om internationaal naar werk te zoeken. De groep die uitsluitend in België zoekt, blijft ook bij de jongens het grootst. We kunnen hier niet spreken over een gendereffect. Ook al is er een netto-overwicht aan meisjes die enkel en alleen maar in België wil zoeken, de verschillen tussen beide geslachten blijven redelijk gelijklopend.

Dat is anders wanneer we het scholingsniveau van de studenten bekijken. Meer dan zestig procent van de BSO-studenten kiest er resoluut voor om enkel in België naar een job te zoeken. Bij de universiteitsstudenten is dit slechts een derde. Hier kiest één op vier ervoor om internationaal naar werk op zoek te gaan. Er is dus een rechtvenredig verband tussen het zoeken naar werk over de grens en de scholingsgraad. Hierbij kunnen we vermoeden dat een grotere kennis over de buurlanden de angst of de onwetendheid voor het onbekende helpt overwinnen. Deze kennis zal er ook toe leiden dat hogeropgeleiden vergelijkingen kunnen maken tussen verschillende landen met betrekking tot lonen, sociale voorzieningen of werkomstandigheden. Lageropgeleiden, die doorgaans minder promotiekansen hebben, voelen minder nood om elders te gaan zoeken naar een job wanneer de kansen voor hen toch gelijkaardig zullen zijn als deze in het eigen land. Een andere factor waardoor hogergeschoolden meer kiezen voor werk in het buitenland, is dat een aantal studenten de kans

Tabel 1.

België: Bereidheid tot grensarbeid naar geslacht en scholingsniveau (kolompercentages)

	Totaal N=1 444	Man N=714	Vrouw N=772	BSO N=346	TSO-KSO N=210	HOBU N=657	UNIV. N=231
Tegenstander grensarbeid	43,2	41,0	45,2	60,7	39,1	37,9	31,6
Eventueel grensarbeid	37,8	37,7	37,8	29,5	42,9	39,7	43,3
Voorstander grensarbeid	19,0	21,3	17,0	9,8	18,1	22,4	25,1

krijgt om een deel van de studietijd in een ander land door te brengen. Hierdoor raakt men vertrouwd met het land, de taal en de cultuur.

De kunststudenten (niet in de tabel opgenomen) springen in het zoeken naar werk uit de band. Slechts iets meer dan één vierde van studenten uit het kunstonderwijs kiest ervoor om uitsluitend in België werk te zoeken. De beroepskansen voor kunststudenten zijn in België niet onbeperkt en mobiliteit zal daarom een belangrijke vereiste zijn. Meer dan één op drie kiest er voor om internationaal naar werk te zoeken. Ook de artistieke persoonlijkheid van de kunststudent kan mogelijk een rol spelen.

De Nederlandse bereidheid tot grensarbeid

Wanneer we de groep van de Nederlandse laatstejaars bekijken, valt het onmiddellijk op dat de groep die exclusief in Nederland naar werk zou blijven zoeken ongeveer tien procent groter is dan in België. Bovendien is er hier wel sprake van een gendereffect omdat het voornamelijk de vrouwelijke studenten zijn die honkvast in Nederland gaan zoeken. Dat meisjes minder voor het buitenland kiezen heeft voor een deel te maken met de socialisatie van meisjes en met een dubbel toekomstperspectief. Enerzijds richten meisjes zich op het verwerven van een diploma, een beroep en een loopbaan. Anderzijds houden zij rekening met een huwelijk en een gezin waarbij verwacht wordt dat zij de verzorgende taken zullen vervullen (Hielkema, 1992: 80). Mannen daarentegen breiden meer dan vrouwen hun zoektocht uit naar België en in iets minder mate meer internationaal. Het is echter niet duidelijk waarom deze verklaring niet zou

opgaan voor de Belgische meisjes. Het was niet mogelijk om na te gaan of de meisjes daar internationaler ingesteld zijn of dat de jongens juist minder geneigd zijn over de grens te gaan werken.

Naar scholingsniveau zien we dezelfde trend: hoe hoger men is opgeleid, hoe meer men bereid is naar werk te zoeken buiten de eigen grenzen. Drie vierden van de MBO-studenten wil enkel in Nederland werken, terwijl bijna de helft van de universiteitsstudenten ook bereid is in België te zoeken en nog een aanzienlijke groep zich zelfs op de internationale markt wil aanbieden. De lokale gebondenheid van de lageropgeleiden komt hier opnieuw naar voor. Wanneer we een vergelijking maken naar inhoudelijke richting, blijkt dat alleen de studenten in exacte wetenschappen meer geneigd zijn om over de grenzen heen te werken. Bij menswetenschappers en studenten uit economie en talen ligt de bereidheid om in het buitenland naar werk te zoeken bijzonder laag.

Externe invloed op de bereidheid tot grensarbeid

Het onderzoek stelt zich echter niet tevreden met het vaststellen van deze lage bereidheid tot grensarbeid. Om het fenomeen grensarbeid volledig te begrijpen, gaat het ook dieper in op verschillende domeinen die mogelijk samenhangen met de bereidheid om in het systeem van grensarbeid te stappen.

Een eerste bijkomende dimensie is de pendelmobiliteit, die op twee manieren wordt bevraagd. Enerzijds is er de tijdsgebonden mobiliteit, een uitdrukking van het aantal uren per dag dat men bereid is te besteden aan woon-werkpendel. Daarnaast is er

Tabel 2.

Nederland: Bereidheid tot grensarbeid naar geslacht en scholingsniveau (kolompercentages)

	Totaal N=248	Man N=116	Vrouw N=132	MBO N=79	HBO N=122	UNIV. N=48
Tegenstander grensarbeid	52,8	46,6	58,3	69,6	49,2	35,4
Eventueel grensarbeid	37,1	43,1	31,8	26,6	39,3	47,9
Voorstander grensarbeid	10,1	10,3	9,9	3,8	11,5	16,7

de geografische pendelmobiliteit die uitdrukt hoe groot de actieradius van de pendelaar is. Wat het tijdsaspect betreft, is er een duidelijke breuk op 60 minuten. De grote groep van Vlaamse en Nederlandse respondenten vindt het nog draaglijk om één uur per dag naar het werk te pendelen (enkele reis). Geografische mobiliteit wordt uitgedrukt in het aantal grote Belgische of Nederlandse steden waarnaar men wil pendelen. Uit de resultaten hier blijkt dat Nederlandse studenten een grotere reikwijdte in hun potentieel pendelgedrag vertonen dan de Belgische studenten. Opvallend is bovendien dat deze laatsten nog veeleer verkiezen te pendelen naar Nederland dan naar Wallonië. De taalbarrière is hier waarschijnlijk bijzonder hoog.

Naast de verschillende vormen van pendelmobiliteit werd ook nagegaan of de beeldvorming van de buren een invloed heeft op de bereidheid om over de grens te gaan werken. Daarom onderzochten we de latente attitudes en houdingen die leven tegenover het buurland. Deze attitudes werden opgesplitst in persoonlijke karakteristieken van de buren, feitelijke informatie met betrekking tot arbeid en algemene waarden en normen. Uit de resultaten van deze gegevens blijkt dat een al dan niet negatieve houding ten opzichte van het buurland weinig of geen invloed heeft op de bereidheid om de grens over te steken. Verder werden ook de verschillende vormen van internationale contacten bekeken. Zo werd gepeild naar het deelnemen aan stages, cursussen in het buitenland, het uitvoeren van vakantiewerk, het volgen van een opleiding of het ooit gewoond hebben in het buurland. Hier vinden we zeer belangrijke verbanden. Voornamelijk het wonen en het (vakantie)werken leidt tot een grote bereidheid tot grensarbeid. Uiteraard wijzen deze twee vormen van contact op een eerdere gerichtheid op het buitenland zodat het niet duidelijk is of vakantiewerk op zich bevorderend is voor het later gaan werken als grensarbeider. Het is waarschijnlijker dat het doen van vakantiewerk in

het buitenland voortvloeit uit een meer internationale gerichtheid van de betreffende student of scholier.

Daarnaast werd ook de kennis over de Europese Unie gerelateerd aan grensarbeid. Ook deze samenhang vertrekt vanuit de hypothese dat meer kennis over de Unie samenhangt met een meer internationaal gerichte houding die tevens belangrijk is voor de bereidheid tot grensarbeid. Met de kennis over Europa in het algemeen blijkt het nogal mee te vallen. Anders is het gesteld met de kennis over het sociale Europa, en vooral over de rol van de vakbonden daarin. Zowel Belgen als Nederlanders blijken op dit vlak vaak slecht geïnformeerd. Bij de kleine groep die wel correct geïnformeerd is, vinden we een relatief positieve houding ten aanzien van grensarbeid.

Tot slot werd ook gekeken naar de perceptie van de laatstejaars van de mogelijke problemen die zich bij grensarbeid kunnen stellen. Hieruit bleek dat zij deze problemen niet steeds correct inschatten, maar dat ze zich wel vaak consequent met hun perceptie opstellen: wie met andere woorden – terecht of onterecht – problemen verwacht, is minder geneigd tot grensarbeid. Dit geldt bovendien zowel voor de ‘harde’ juridische problemen als voor de gepercipieerde emotionele en sociale problemen.

Peter Bursens
Dimitri Mortelmans
UIA

Noot

1. Uitgevoerd aan de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen (UIA) in opdracht van de Interregionale Vakbondsraad Schelde/Kempen.